

Solidarnost s preganjanimi

Ko je lojalnost režimu postala važnejša od lojalnosti bližnjim

Solidarnost je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika razložena kot pripravljenost za pomoč in kot zavest skupnosti, medsebojne povezanosti v družbenem življenju; za ponazoritev navaja slovar proletarsko, delavsko in socialistično solidarnost. S tem daje oporo še vedno razširjenemu prepričanju, da je bil socialistični svet bolj solidaren (topel, človeški) od sveta strankarske demokracije.

Solidarnost tu omejujem na bistveno: na osebno povezanost med sorodniki, prijatelji. To v večini družb velja za osnovno vezivo skupnosti, zato je vredno posebne obravnave. Z letom 1945, ko je oblast prevzela Komunistična partija Jugoslavije, se je lotila radikalnega spreminjanja družbe. Odločno je posegla v intimnost, tudi v tradicionalne vezi. Njihov vpliv je poskusila zmanjšati, da bi vso predanost pridobila zase. Lojalnost režimu je postala važnejša od lojalnosti bližnjim.

Revolucionarno trganje tradicionalnih vezi

Moj prispevek ne sega v pravosodje, ker paragrafi in normativno urejanje življenja niso moje področje. Mene predvsem zanimajo ljudje in njihove usode. Za večjo prepričljivost pa bom vseeno osvetlila točko, ki je na tem terenu zelo pomembna. Kazensko pravo priznava, da so sorodniške vezi nekaj izjemnega ali višjega; to stori tako, da – vsaj v civiliziranem, na rimskem pravu zasnovanem svetu – sorodnikov ne sili, da bi nastopali drug proti drugemu, kadar višji interes to terja, denimo pri preganjanju zločinov. Zato predpisi za vodenje kazenskega postopka sorodnike odvezujejo dolžnosti pričanja. Jugoslovanski Zakonik o kazenskem postopanju (1938) je določal: Dolžnosti pričanja se oprošča oseba, ki je z obdolženim zaročena, poročena; po krvi v sorodu do tretje, po svaštvu do druge stopnje, je krstni boter, varuh, skrbnik ...

Čez deset let, 1948, je bil krog oproščenih precej ožji. Predvsem pa se je 165. člen končal z opozorilom: »Ta oprostitev ne velja, kadar gre za kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo.« Novi režim je torej sebe postavil na najvišje mesto in se omalovažujoče ozrl na tradicionalne vezi. V revoluciji se pač ne bomo ozirali na zastarele sentimentalnosti.

Nekaj besed o solidarnosti s preganjanimi v prvi Jugoslaviji. Da je bila na spodobni ravni, kaže cela vrsta podatkov. A tu je slikovit primer: Ko se je začela druga svetovna vojna, so po vsej Evropi zaostri varnostne ukrepe, tudi jugoslovanska vlada je okrepila represijo, med drugim je za komuniste organizirala preventivno internacijo v Bileči. Komunisti so pripravili protest pred odhodom vlaka: »Demonstracije so bile velike,« je ocenila Angela Dovč Ocepek čez 15 let. »Slišala sem klice: Pepca, Angelca, dobro se držite! Spominjam se, da je prišel na kolodvor tudi moj oče. Ko sem mu hotela dati roko, me je Kuković odrinil in udaril, da sem imela podpluto oko. Jaz pa sem se obrnila in ga dvakrat udarila nazaj.« Take

akcije so baje preprečile novo pošiljanje v Bilečo.

Nekaj primerov povojnega kaznovanja zaradi pomoči najbližjim:

Težave družine Engelman: Marca 1947 so v coni A pripadniki Udbe ugrabili 30-letnega **Mirana Engelmana**. Skrival so ga prepeljali v Ljubljano, zaprli v centralni zapor in dva meseca zasliševali. 29. aprila je pobegnil. Stékle so preiskave in začeli so zapirati ljudi, ki bi o njem lahko kaj vedeli; med njimi so aretirali 66-letno Miro Engelman (mamo) in njeno hčerko Dušo Engelman Bidovec, sestro pobeglega. Nekaj tednov so ju maltretirali, izkoriščali šibkost starejše gospe ter nosečnost in z njo povezano šibkost mlajše – izigravali so drugo proti drugi, zasliševali eno, medtem ko je druga sedela za zaveso v isti sobi, ipd. Pri skrivanju Engelmana je bila v akciji ženska solidarnostna mreža (s pomočjo enega fantka) in mož se je prebil iz Ljubljane preoblečen v žensko.

Spomladi 1947 je torej veljalo za samoumevno, da mama in sestra (in znanke) ne smeta pomagati kočljivemu človeku. Obveljalo je že za normo, da je človek dolžan lojalnost predvsem režimu. Še par let prej, da poudarim, je bilo samoumevno, da ima oče pravico pospremiti hčerko v taborišče, jo objeti pred odhodom vlaka, čez čas pa na policiji tudi zagroziti, da se bo uradno pritožil proti surovosti policista, ki je hčerko udaril.

Posebno boleče je bilo, kadar se je ljudski oblasti zazdelo nujno, da kaznuje stike s sorodniki, prijatelji, sosedi.

Poleti 1947 je bila nova interpretacija solidarnosti tudi uradno oznanjena. Na Nagodetovem procesu so se veliko ukvarjali z Engelmanovim begom. Tožilec Avbelj je hotel od Pavle Hočever zvedeti, zakaj ga ni prijavila, ko se je pojavil na njenem pragu. Ona, da tega iz človeških nagibov ni mogla. On: »Ali vam je špijon več kot država?« Ona pa se je trudila dopovedati sodišču, da je stal pred njo kot živ mrlič, »saj ni bil podoben človeku« ... Kako se ga ne bi usmilila?!

Revolucionarno spreminjanje starih pravil so ljudje doživljali kot brezpravje, saj pogosto niso vedeli, zakaj jih preganjajo. Posebno boleče je bilo, kadar se je ljudski oblasti zazdelo nujno, da kaznuje stike s sorodniki, prijatelji, sosedi. To je občutila **Marija Oblak**, rojena 1892, vdova, perica iz Bizovika pri Ljubljani. Aretirali so jo in leta 1948 obsodili na 15 let strogega zapora zaradi »vzdrževanja pismenih stikov z emigranti na Koroškem«. Marija Oblak je krivdo priznala, dodala pa, da ni vedela, da je to kaznivo!

Javno zasramovanje in preganjanje solidarnih

Ker so ljudje iz novega sistema množično bežali ali to poskušali, je režim stopnjeval

Stanko Sivec (levo), takrat študent teologije, je v domačem kraju (Livek pri Kobaridu) med vaščani zbiral podpise za pomilostitev njihovega župnika (desno). V poročilu stoji, da se je zavzemal za izpustitev »italijanskega in nemškega špijona Jožefa Kraglja«. Sivca so aretirali 29. julija 1949.

Foto: arhiv Družine

represijo proti vsem, ki so hoteli »ven«. V nasprotju s 13. členom Splošne deklaracije o človekovih pravicah, češ »vsakdo ima pravico zapustiti katerokoli državo, vključno s svojo lastno«, je to postalo kaznivo. Zakonca **Smole** iz Preserja pri Ljubljani sta bila aretirana pozimi 1948/49, ker je njuna hčerka pobegnila čez mejo. In onadva sta to vedela, pa je nista naznanila ljudski oblasti, dala sta ji celo nekaj denarja – 2000 din in 5 dolarjev! Okrožno sodišče je to nenaznanilo štel za tak delikt, da sta bila obsojena na dve leti odvzema prostosti s prisilnim delom.

Prevzgoja se je dogajala tudi z javnim zasramovanjem tistih, ki pokažejo usmiljenje do preganjanih:

Blizu Murske Sobote so poleti 1950 zajeli »bando«. Miličniki so jih pripeljali v vas in od vaščanov zahtevali, da jih zmerjajo in tepejo. Dekle iz te »bande« so slekli in jo golo pretepli. »Ko je moja mati to videla, se je začela jokati, pa so jo organi vprašali: Zakaj jočete? Ali se vam smili? Ona je odgovorila: Jočem, ker so mi zaprli brata in sina. Organi: A ta ženska se vam pa ne smili? Ona: Da, se mi smili. Nato ji je organ velel, da mora prinesiti vedro vode in politi pretepeno dekle. To je morala moja mati proti svoji volji storiti. Ves čas so bili organi pijani, saj so popili vse, kar so dobili.« (Povzeto po poročilu neznane osebe, ki je na Kemijskem inštitutu poročala Udbi, kaj se govori in dogaja.)

V kazenskem pregonu so se večkrat znašli ljudje, ki so izrazili simpatije z zaprtimi:

Stanko Sivec, študent teologije, je v domačem kraju (Livek pri Kobaridu) med vaščani zbiral podpise za pomilostitev njihovega župnika. V poročilu stoji, da se je zavzemal za izpustitev »italijanskega in nemškega špijona Jožefa Kraglja«. Sivca so aretirali 29. julija 1949.

Posebno pozornost bi bilo gotovo treba posvetiti ovajanju, ki je z novo družbeno ureditvijo postalo zelo razširjeno. Živelo se je pod sluzasto črno mavrico, kot je temu rekel pesnik Edvard Kocbek, v stalni razklanosti med notranjim imperativom, ki je

narekoval eno, ter zunanjim zatrevanjem o nasprotnem. Za aktualno ilustracijo lahko navedem debato o življenju Milana Kučana; pred kratkim je vzniknila pohvala, ki jo je na račun mladega vojaka izrekel general Vasiljevič – da ni spremljanje in poročanje o varnostno zanimivih ljudeh »nič slabega. Sodelovati s KOS je pomenilo, da je državljani angažiran pri obrambi svoje države.« Nekaj mlajši Igor Omerza pa je zatrdil, da so vojaki taka dejanja imeli za cinkanje, ki so ga kaznovali s pretepom.

Pridobivanje ovaduškega sodelovanja med sorodniki, sosedi in prijatelji je bilo množično, saj je bilo pač najbolj preprosto in varno.

Pridobivanje sodelovanja med sorodniki, sosedi in prijatelji je bilo množično, saj je bilo pač najbolj preprosto in varno. Recimo: Starejši moški »Jurij Posavec« je informator Udbe, slab in neprepričljiv, za nameček se njegovi podatki pogosto niso ujemali z dejanskim stanjem. A bil je koristen – »uporabljamo ga predvsem za to, da vpliva na svojega sina, ki je župnik v Gorjah pri Bledu,« je zapisal oficir Udbe Zdenko Roter.

Slovarske oznake v SSKJ iz političnega konteksta navajajo stavke o socialističnem humanizmu in solidarnosti – kar je razumljivo, saj slovar temelji na dokumentirani rabi, na natisnjenih virih. In seveda je res, da je bila vsa druga polovica stoletja zaznamovana z nenehnim verbalnim poudarjanjem solidarnosti kot izrazite kvalitete socializma. Kakor je taka slovarska usmeritev po svoje razumljiva, pa si dovolim dodati, da je hkrati tudi zavajajoča.

Alenka Puhar

Prispevek je prirejeno predavanje, ki ga je avtorica pripravila za znanstveni posvet *Brezpravje »v imenu ljudstva«*; ob dnevu človekovih pravic sta ga 10. decembra 2015 organizirala Študijski center za narodno spravo in Društvo političnih zapornikov.